

08

ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส: การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างเรื่อง มหาพรหมเทพราช ทอดเลขกับตำนานของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู*

The National Library of Paris's Version of Tribhum: A Comparative Study of Mahabrahma Devaraj Tord-Lek with Brahmanism-Hinduism Mythology

ภัครพล แสงเงิน**

Phakphon Sangnern

* สรุปรวบรวมค้นพบสำคัญจากวิทยานิพนธ์เรื่อง “ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส: การศึกษาเชิงวิเคราะห์” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีไทย ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ. 2557

** อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาเปรียบเทียบระหว่างเรื่องมหาพรหมเทพราชทอดเลขในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสกับตำนานของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ผลการศึกษาพบ 2 ประเด็นคือ 1) เรื่องมหาพรหมเทพราชทอดเลขซึ่งว่าด้วยเทวดาทั้ง 12 พระองค์นั้น มีความเกี่ยวข้องกับตำนานของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งเนื้อหาส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกันแต่ต่างกันที่รายละเอียดปลีกย่อย 2) เรื่องมหาพรหมเทพราชทอดเลขนี้น่าจะสัมพันธ์กับคติเรื่องพระพรหมสร้างโลกในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู อีกทั้งเรื่องมหาพรหมเทพราชทอดเลขนี้น่าจะเป็นเรื่องทางโหราศาสตร์ของไทยซึ่งได้รับอิทธิพลสำคัญมาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู สรุปได้ว่า ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสเป็นไตรภูมิสมัยอยุธยาที่แสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องกับตำนานของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูซึ่งเป็นแนวคิดหลักที่ปรากฏในสังคมและวัฒนธรรมของสมัยอยุธยาอย่างชัดเจน

คำสำคัญ: ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส, การศึกษาเปรียบเทียบ, มหาพรหมเทพราชทอดเลข, ตำนานศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

A b s t r a c t

The purpose of this article is to conduct a comparative study of Mahabrahma Devaraj Tord-Lek (which literally means “Mahabrahma Devaraj cast the twelve numbers into the air”) with Brahmanism-Hinduism Mythology. As a result, the study proposes two findings. 1) Mahabrahma Devaraj Tord-Lek, the story which relates how the twelve deities come into existence, may be traced back to Brahmanism-Hinduism Mythology. 2) It is comparable to the creation myth in Brahmanism-Hinduism. The story of Mahabrahma Devaraj arguably demonstrates the influence of Brahmanism-Hinduism on Siamese astrology. In conclusion, the National Library of Paris’s Version of Tribhum was written in the Ayutthaya Period, showing the influence of Brahmanism-Hinduism on the contemporary worldview.

Keywords: The National Library of Paris’s version of Tribhum, comparative study, Mahabrahma Devaraj Tord-Lek, Brahmanism-Hinduism Mythology

บทนำ

ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสเป็นไตรภูมิภาษาไทยที่พบต้นฉบับ ณ หอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสประเทศฝรั่งเศส สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร พิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2554 ใช้ชื่อเอกสารว่า “ไตรภูมิ เอกสารจากหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส” กรมศิลปากรอธิบายว่า เอกสารต้นฉบับเขียนด้วยหมึกดำ ตัวอักษรไทย ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง หน้าต้นบอกชื่อว่า ไตรภูมิ พระมาลัย ใช้อักษรไทยย่อในการบันทึกเนื้อหา ซึ่งเป็นรูปแบบอักษรที่นิยมใช้กันในสมัยอยุธยาตอนปลาย (กรมศิลปากร 2554: 9) จากการศึกษาและพิจารณาตัวอักษร อักษรวิธีเท่าที่มีการค้นพบอักษรไทยย่อแล้ว ไตรภูมิฉบับนี้น่าจะเขียนขึ้นในสมัยอยุธยาตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2158-2310 (ภัทรพล แสงเงิน 2557: 67) ดังนั้นผู้ศึกษาจึงเห็นว่า ไตรภูมิฉบับนี้เป็นวรรณกรรมสมัยอยุธยาที่สำคัญซึ่งจะช่วยแสดงให้เห็นถึงความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่มีกระแสเข้มข้นในสมัยอยุธยาเพิ่มมากยิ่งขึ้น

ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสมีเนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างโลกตามคติทางพระพุทธศาสนา เช่นพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ในภัทรกัลป์ เขาพระสุเมรุและเขาสัตตบริภัณฑ์ นรกภูมิ เป็นต้น และคติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น พระบรมสวรสร้างโลก มหาพรหมเทพราชทอดเลขลงมาจากอากาศเป็นเทพองค์ต่างๆ เป็นต้น

เรื่องมหาพรหมเทพราชทอดเลขนี้ ในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ กล่าวถึงพระนามของมหาพรหมองค์นี้ คือ “พระพรหมบรมสุข-พิจิตรมหาพรหม” ซึ่งหมายถึง พระพรหมผู้เป็นใหญ่แห่งเวทดาทั้งหลายที่มีความละเอียดถึง (ภักตร์พล แสงเงิน 2557: 137) เรื่องมหาพรหมเทพราชทอดเลขนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับการทอดเลข 12 เลข ลงมาจากปากฟ้ากำเนิดเป็นเวทดาดองค์ต่างๆ คือ เลข 1 พระอิศวร เลข 2 พระพรหม เลข 3 พระพิฆูกรรม เลข 4 พระนารายณ์ เลข 5 พระกามเทพ เลข 6 พระโปสพ เลข 7 พระอินทร์ เลข 8 เพชฌูบาดาลพิศณุกรรมชัยเทพราช เลข 9 พระกฤษณารายณ์ เลข 10 ครุฑราช เลข 11 ฤๅษีพิศวามิตร และ เลข 12 เทพแห่งช้างและราชสีห์ จากเนื้อหาดังกล่าวทำให้มีความน่าสนใจอย่างยิ่งว่า คติพราหมณ์-ฮินดูที่ปรากฏเป็นเรื่องแทรกในไตรภูมินั้นน่าจะมีส่วนสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความเข้มข้นของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่ฝังรากลึกลงในสังคมสมัยอยุธยาอย่างยาวนาน

บทความนี้มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องมหาพรหมเทพราชทอดเลขกับตำนานของพราหมณ์-ฮินดู โดยผู้ศึกษาใช้เอกสารที่เกี่ยวข้องกับตำนานทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมาใช้ในการเปรียบเทียบพร้อมทั้งแสดงการวิเคราะห์อย่างละเอียด

มหาพรหมเทพราชทอดเลขกับพระพรหมผู้ให้กำเนิดโลก และสรรพสิ่ง

มหาพรหมเทพราชทอดเลขในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส มีเนื้อหาต่อจากเรื่องอานิสงส์ศีล 5 เริ่มเรื่องกล่าวถึงมหาพรหมเทพราชทรงสร้างสรรพสิ่งในจักรวาล ดังนี้

“๑ เทพรานั้นท่านเอากันดานแก้วรัตนพิจิตรอาสนที่นั่งท่าน ทอดลงมาแต่อากาศเป็น พระเมรุมาศบรรพต จึงเอาผ้าทรงชด ขึ้นเป็นฟ้าอันครอบจักรวาลแต่ไตรภพไตรภูมิไตรโลกย จึงเอา สังวาลแก้วอันท่านทรงนั้นทอดลงมาเป็นสมุทรเจ็ดชั้นหว่างรอบ เขาพระสุเมรุราช บรรพตเบื้องนอกจึงงอกออกเป็นแผ่นดินจักร มณฑลสถลทั่วทั้งหลายนี้แล” (กรมศิลปากร 2554: 65)

จากข้อความดังกล่าวขยายความได้ว่า มหาพรหมเทพราชทรงนำ กระดานแก้วทอดลงมาเป็นเขาพระสุเมรุ ผ้าทรง (ผ้าครองกาย) เป็นท้องฟ้า สังวาลแก้วเป็นมหานทีสี่พันดร (แม่น้ำล้อมรอบเขาพระสุเมรุ มี 7 ชั้นตาม จำนวนเขาบริวารของเขาพระสุเมรุ) เขาต่างๆ จึงขยายเป็นแผ่นดินในโลก นี้ แสดงให้เห็นว่ามหาพรหมองค์นี้มีศักดิ์านุภาพอย่างยิ่ง สามารถให้กำเนิด จักรวาลได้โดยทอดสิ่งของออกจากกาย และหลังจากเหตุการณ์นี้มหาพรหม เทพรราชทรงสร้างเทวดาด้วยการทอดเลข 1 คือ พระอิศวร ว่า

“เธอจึงเสด็จเอาเลข 1 ทอดลงมาเป็นเทพดาตนหนึ่ง ขาว งามบริสุทธิ์หัวทรงชฎาธาร มีตาสามสิ่งหนึ่งชื่อเพคะสังหาร ผลาญ คัศรในไตรโลกยไตรภูมิไตรภพ สองตามรรฑูท หรงกุ่มถลตนโล่ สังวาลนาคนสามปล้องทองธารงามมีสาหน้า ดุจดั่งท้าวผู้มีเดชะ เอาเพคะเป็นฤษีนั่งหงส์เสื่อถือกำภีทองดำถมอแก้วลัทธิพิธรัตน์ จำหลัก มีรัศมีจรัสจรูญยืนแสงไพฑูรย์ทั่วจักรพาพ บ่ายหน้าเสด็จ เหนืออากาศ ทำตระบะสมาธิบังคมประนมถวายกร ขอพระบรม

สุกขสมพิจิตรมหาพรหมเทพราชท่านจึงขมอมให้นามกรชื่อพระ
อิสวรร” (กรมศิลปากร 2554: 65)

คติเรื่องพรหมผู้สร้างนี้เป็นคติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่พระพรหม
เป็นพระผู้สร้างสรรพสิ่งในจักรวาล เรื่องมหาพรหมเทพราชทอดเลขเป็นเรื่อง
การสร้างโลก คติเรื่องพระพรหมสร้างสรรพสิ่งนี้ วิสุทธิ์ บุชยกุล กล่าวว่า ตาม
คัมภีร์อุปนิษัทเก่าบางฉบับ พระพรหมเป็นสาร์ตณะ (essence) ของทุกสิ่ง
ทุกอย่างในโลก ทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต พระพรหมตามลักษณะนี้มีความ
สุขุมละเอียดอ่อนจนคำพูดเราไม่สามารถจะบรรยายได้ (วิสุทธิ์ บุชยกุล
2549: 4) หรือพระพรหมยุคแรกที่เรียกกันว่า ปรพพรหม ในคัมภีร์มัสยปุราณะ
ว่า พระพรหมมาสร้างนางองค์หนึ่งชื่อ สรัสวดีเพื่อให้เป็นพระมเหสีแล้วช่วยกัน
สร้างสัตว์ มนุษย์ เทวดา อสูร และสรรพพืชพรรณใดๆ ในโลกต่อไป (พระยา
สังจาภิรมย์ (สรวง ศรีเพ็ญ) อ้างถึง มัสยาปุราณะ 2556: 26) พระพรหม
(ไม่มีเพศ) (Brahma, neuter) เป็นผู้สร้างเทพเจ้าและสรรพสิ่ง สร้างพระ
อัคนิ พระวายุในอากาศ พระสุริยะบนท้องฟ้า และสร้างพระศิวะกับพระ
วิษณุ (Dawson 1879: 57)

กำเนิดโลกที่มาจากคติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชาธิบายถึงพระพรหม พระเป็นเจ้าผู้
สร้างโลกในอภิธานเรื่อง ศกุนตลา ว่า

“พระพรหม พระเป็นเจ้าผู้สร้างโลก มีกำเนิดจากไข่ เป็น
มหาประชาชนดี ยอดแห่งฤๅษีทั้งหลาย เมื่อพระพรหมได้สร้างโลก
ขึ้นแล้ว โลกจะคงอยู่ได้มีกำหนด 1 วันของพระพรหม คิดเป็นปี
มนุษย์ได้ 2,160 ล้านปี เมื่อสิ้น 1 วัน ของพระพรหมแล้ว มีไฟ
บรรลัยกัลป์ไหม้โลกและสรรพสัตว์วัตถุทั้งปวง เว้นแต่พระมหา
ฤๅษีทั้งหลาย เทวดาทั้งหลาย และธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ
อากาศ พระพรหมบรรทมหลับ ตื่นขึ้นแล้วจึงจะสร้างโลกใหม่
อันจะคงอยู่ไปได้อีก 1 วันของพระพรหม และจะเวียนไปเช่นนี้

จนบรรจบครบ 100 ปีของพระพรหมา จึงจะถึงเวลามหาประลัย
คือเวลากระจัดกระจายอันใหญ่ยิ่ง พระพรหมาเองก็ดี พระฤๅษีก็ดี
เทวดาก็ดี และทุกสิ่งทุกอย่างจะกระจัดกระจายแยกออกเป็นธาตุ
ต่างๆ อย่างที่เข็ญอยู่แต่เดิม” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า
อยู่หัว 2513: 139)

มหาพรหมเทพราชในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส มี
อานุภาพยิ่งใหญ่เป็นผู้สร้างจักรวาลและสรรพสิ่งตลอดจนเทวดาทั้ง 12
พระองค์ที่กำเนิดจากมหาพรหมองค์นี้ ซึ่งหนึ่งใน 12 องค์นี้ก็มีเทพตรีมูรติ
คือ พระศิวะ พระนารายณ์ และพระพรหม อยู่ด้วย ผู้ศึกษาเห็นว่า มหาพรหม
เทพราชในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาตินี้ อาจจะได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์ใน
ยุคศาสนาพราหมณ์ที่ถือว่า พระพรหม ผู้ไม่มีเพศ เป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่สามารถ
สร้างสรรค์สิ่งได้ด้วยพระองค์เอง อีกทั้งปัจจุบันคดีเรื่องมหาพรหมสร้าง
โลกที่ปรากฏในวรรณกรรมไทยโดยเฉพาะเรื่องไตรภูมิซึ่งเป็นเรื่องทางพุทธ
ศาสนานั้นมีจำนวนน้อย ดังนั้นเรื่องมหาพรหมเทพราชทอดเลขกำเนิดเป็น
เทวดาองค์ต่างๆ ในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสจึงน่าสนใจศึกษา
เป็นอย่างยิ่ง

ทวิทศเทพผู้กำเนิดจากมหาพรหมเทพราช

ผู้ศึกษาใช้วิธีการศึกษาโดยยกเนื้อความเรื่องมหาพรหมเทพราชทอด
เลขมาเปรียบเทียบกับเอกสารต่างๆ ที่บันทึกเกี่ยวข้องกับเรื่องราวของ
ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แล้วแสดงการวิเคราะห์โดยใช้ตัวอย่างเทพเจ้า 3 องค์
คือ พระอิศวร พระนารายณ์ และพระพรหม ดังนี้

มหาพรหมเทพราชทอดเลข 1 เป็นพระอิศวร มีกายสีขาว หัวทรง
ชฎาธาร มี 3 ตา (ตาที่ 3 มีชื่อว่า เพศสังหาร เมื่อเปิดออกแล้วจะลุกเป็น
ไฟใหม่ 3 โลก) สวมสังวาลนาค ทรงอาภรณ์หนังเสือ กรทรงคัมภีร์สีทอง
ด้ามมอและแก้วสัพพพิธรัตนะสลัก พระอิศวรทรงเป็นบรมครูแห่งเทวดา
ทั้งหลาย ดังนี้

ตารางที่ 1 พระอิศวร

ลักษณะทางกายภาพ	ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส	โครงการแข่งขันน้ำ	พระเป็นเจ้าของพราหมณ์	A Classical Dictionary of Hindu Mythology
1. สีกาย	ขาว	ไม่ปรากฏ	ขาว	ไม่ปรากฏ
2. ส่วนหัว	ชฎาธาร	อินทขลุมหา	เกษาสีเจือแดงมุ่นอย่างฤๅษี	ชฎาธาร* (Jatadhara) เป็นชื่อหนึ่งของพระอิศวร
3. จำนวนตา	3 ตา (เมื่อตาที่ 3 เปิดจะเป็นไฟไหม้โลกได้)	3 ตา	3 ตา (เมื่อตาที่ 3 เปิดจะเป็นไฟไหม้โลกได้)	3 ตา (เมื่อตาที่ 3 เปิดจะเป็นไฟไหม้โลกได้)
4. อภรณ์และเครื่องประดับร่างกาย	<ul style="list-style-type: none"> • สวมสังวาลนาค • อภรณ์หนึ่งเสื่อ 	สวมสังวาลนาค	<ul style="list-style-type: none"> • ทรงสังวาลงู • อภรณ์หนึ่งเสื่อ • ทรงประคำทำจากกะโหลกศีรชะมนุษย์ • ทรงสายรุหร่ำ 	<ul style="list-style-type: none"> • อภรณ์หนึ่งเสื่อ หนึ่งกางหรือหนึ่งข้าง • ทรงประคำทำจากกะโหลกศีรชะมนุษย์ • มีนาคพันที่คอ
5. สิ่งถือ	มือทรงคัมภีร์สีทองดำถมและแก้วสัพพัตริตนะสลัก	ไม่ปรากฏ	ถือตรีศูลชื่อ ปินาก	มี 4 มือ <ul style="list-style-type: none"> • มือหนึ่งทรงตรีศูลชื่อ ปินาก (Pinaka)

จากตารางดังกล่าวแสดงให้เห็นได้ว่า พระอิศวรในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสมีลักษณะร่วมกับในโครงการแข่งขันน้ำ พระราชนิพนธ์เรื่อง พระเป็นเจ้าของพราหมณ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและ A Classical Dictionary of Hindu Mythology by John Dawson ดังนี้

* ชฎาธาร หรือชฎาธาร หมายถึง ชฎิล คือ ผู้ที่มีผมมวยผมแบบฤๅษี (an ascetic wearing clotted hair) (นาคะประทีป 2532: 166)

1. ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสและพระเป็นเจ้าของพราหมณ์ว่า พระอิศวรมีสีกายขาว แต่โองการแข่งน้ำและ Dawson ไม่ได้กล่าวถึง

2. ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสว่า ส่วนหัวพระอิศวรมีชฎาธาร ในโองการแข่งน้ำว่า “อินทรชฎา” ซึ่งพบลักษณะร่วมนี้ในเรื่องพระนามของพระอิศวร คือ ชฎาธาร (Dawson) พระเจ้าของพราหมณ์ว่า ส่วนหัวพระอิศวรเกษาสีเจือแดงมนอย่างฤๅษี สรุปได้ว่าทุกฉบับหมายความว่าเหมือนกันคือ ผู้ที่มนมวดยผมเหมือนอย่างฤๅษี

3. ทุกฉบับว่า พระอิศวรมี 3 ตา ซึ่งลักษณะพิเศษของตาที่สามนี้เมื่อเปิดออกจะเป็นไฟไหม้โลกได้

4. ทุกฉบับว่า พระอิศวรทรงอาภรณ์หนังเสือ (ยกเว้นโองการแข่งน้ำ) และทรงสังวาลนาค แต่พระเจ้าของพราหมณ์และ A Classical Dictionary of Hindu Mythology กล่าวถึงเครื่องประดับอื่นๆ เช่น ประคำที่ทำจากหัวกะโหลกมนุษย์ ทรงสายธูร่า เป็นต้น ซึ่งไม่ปรากฏในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส

5. ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสว่า พระอิศวรถือคัมภีร์สีทองด้าถม* และแก้วสี่พิพิธธนะสลัก** แต่พระเจ้าของพราหมณ์และ A Classical Dictionary of Hindu Mythology ว่า ทรงตรีศูลชื่อ ปินาก (Pinaka) และไม่ปรากฏในโองการแข่งน้ำ

มหาพรหมเทพราชทอดเลข 2 เป็นพระพรหม มี 4 หน้า 4 มือ 8 ตา รัศมีสีขาว บำเพ็ญตบะนุ่งหนังเสือ หัวทรงชฎาธาร ทรงสังวาลทอง มือหนึ่งทรงคทา มือหนึ่งทรงอรกัษ มือหนึ่งทรงพชม มือหนึ่งทรงเศวตฉัตร ด้าถมอ ดังนี้

---

* คัมภีร์สีทองด้าถมอ น่าจะหมายถึง คัมภีร์สีทองนี้สลักหรือประดับด้วยหินสีดำ

** แก้วสี่พิพิธธนะสลัก น่าจะเป็นแก้วชนิดหนึ่งซึ่งเป็นเครื่องทรงของพระอิศวร ความเชื่อเรื่องพระอิศวรทรงแก้วปรากฏในตำราภาพเทวรูป “พระสมุทรูปพระไสยสาตรา เลขที่ 33” พระบรมศวรพระหัตถ์ขวาทรงแก้ว พระหัตถ์ซ้ายทรงคัมภีร์ไสยศาสตร์

ตารางที่ 2 พระพรหม

ลักษณะทาง กายภาพ	ไตรภูมิฉบับ หอสมุดแห่งชาติ กรุงปารีส	พระเป็น เจ้าของ พราหมณ์	Hindu Mythology, Vedic and Puranic	เทวกำเนิด
1. สีกาย	ไม่ปรากฏ	แดง	แดง	แดง
2. เครื่อง ประดับส่วนหัว	ชฎาธาร	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ
3. จำนวนหน้า หรือหัว	4	4	4	4
4. อารมณ์และ เครื่องประดับ	<ul style="list-style-type: none"> • รัศมีสีเขียว • อารมณ์หนังเสื่อ • ทรงสังวาลทอง 	อารมณ์สีเขียว	อารมณ์สีเขียว	อารมณ์สีเขียว
5. จำนวนมือ • มือที่ 1 • มือที่ 2 • มือที่ 3 • มือที่ 4	<p>4</p> <ul style="list-style-type: none"> • คทา • อรกำช • พขม • เศวตฉัตรด้ามขอ 	<p>4</p> <ul style="list-style-type: none"> • ธารพระกร • ซ้อน • หม้อน้ำ • คัมภีร์ 	ไม่ปรากฏ	<p>4</p> <ul style="list-style-type: none"> • ธารพระกร (ไม้เท้า) • ซ้อน • หม้อน้ำ • คัมภีร์

จากตารางดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พระพรหมในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสมีลักษณะคล้ายคลึงและต่างจากพระราชนิพนธ์เรื่อง พระเป็นเจ้าของพราหมณ์ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว Hindu Mythology, Vedic and Puranic by W.J. Wilkins และหนังสือเรื่อง เทวกำเนิด ของพระยาสุจริตภรณ์ ดังนี้

1. ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสไม่ได้กล่าวถึงสีกายของพระพรหมแต่ฉบับอื่นว่า พระพรหมมีกายสีแดง
2. ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสว่า พระพรหมทรงชฎาธาร แต่ฉบับอื่นไม่ปรากฏ
3. จำนวนหน้าหรือหัวทุกฉบับว่า 4 เท่ากัน
4. ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสว่า พระพรหมมีรัศมีสีเขียว

ทรงอาภรณ์หนึ่งเสื่อและทรงสังวาลทอง แต่ฉบับอื่นๆ ว่า พระพรหมทรงอาภรณ์สีขาว ผู้ศึกษาเห็นว่า รัศมีสีขาวในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสกับอาภรณ์สีขาวในฉบับอื่นๆ มีความสัมพันธ์กัน อาภรณ์สีขาวนี้ น่าจะเป็นสัญลักษณ์แทนรัศมีของพระพรหม

5. ทุณฉบับยกเว้น Hindu Mythology, Vedic and Puranic จำนวนมือของพระพรหมเท่ากันคือ 4 มือ แต่ต่างกันที่รายละเอียดสิ่งของที่ถือ กล่าวคือ ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสว่า มือหนึ่งทรงคทา (กระบอง) มือหนึ่งทรงอรักข์* มือหนึ่งทรงพชม** มือหนึ่งทรงเศวตฉัตรดำ วม*** แต่พระเป็นเจ้าของพราหมณ์ และเทวกำเนิดว่า มือหนึ่งทรงธารพระกรหรือไม้เท้า มือหนึ่งทรงช้อน มือหนึ่งทรงหม้อน้ำ มือหนึ่งทรงคัมภีร์

มหาพรหมเทพรราชทอดเลข 4 เป็นพระนารายณ์ มีกายสีเขียว สวมมงกุฎ ใส่ตุ้มหู มี 4 มือ มือหนึ่งทรงสังข์ มือหนึ่งทรงจักร มือหนึ่งทรงเพทญู มือหนึ่งทรงแผ่นดิน มี 3 ตา ตาที่สามปิดไว้ ถ้าลืมตาเมื่อใดสามารถเผาผลาญศัตรูได้ ดังนี้

ตารางที่ 3 พระนารายณ์

ลักษณะทางกายภาพ	ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส	พระเป็นเจ้าของพราหมณ์	Hindu Mythology, Vedic and Puranic
1. สีกาย	สีเขียว	สีนิลแก่†	สีดำ
2. เครื่องสวมใส่	มงกุฎ (ส่วนหัว)	เครื่องสวมใส่อย่างพระมหากษัตริย์	สวมใส่อาภรณ์สีเหลือง

* พบคำใกล้เคียงในคำเก่าภาษาไทยคือ กรกช หมายถึง ดอกบัวคือมือ (วินัย พงศ์ศรีเพียร 2555: 122)

** พบคำใกล้เคียงในภาษาสันสกฤตคือ พาชป หมายถึง เหล็ก (หลวงบรรพธรรมารักษ์ 2552: 868)

*** ต้นฉบับว่า “เศวตฉัตรดำวม” หมายถึง ฉัตรสีขาวหินดำ ผู้ศึกษาเห็นว่า น่าจะหมายถึงฉัตรขาวที่ประดับหรือสลักด้วยหินสีดำ

† สีกายพระนารายณ์เปลี่ยนไปตามยุคคือ 1. กฤตายุค กายสีขาว 2. ไตรตายุค กายสีแดง 3. ทวาบรยุค กายสีเหลือง 4. กัลยยุค กายสีดำ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2545: 8)

ลักษณะทาง กายภาพ	ไตรภูมิฉบับ หอสมุดแห่งชาติ กรุงปารีส	พระเป็นเจ้าของ พราหมณ์	Hindu Mythology, Vedic and Puranic
3. จำนวนมือ • มือที่ 1 • มือที่ 2 • มือที่ 3 • มือที่ 4	4 • สังข์ • จักร • เพทญ • แผ่นดิน	4 • สังข์ (ปาญจันชยะ) • จักร (สุทธรรคนะ) • คทา (เกาโมทกี) • ธรณี (ดอกบัว)*	4 • สังข์ • จักร • คทา • ดอกบัว
4. จำนวนตา	3	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ

จากตารางดังกล่าวแสดงให้เห็นพระนารายณ์ในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสมีลักษณะร่วมกับพระนารายณ์ในพระราชนิพนธ์เรื่อง พระเป็นเจ้าของพราหมณ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและ Hindu Mythology, Vedic and Puranic by W.J. Wilkins ดังนี้

1. สีกาย ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสว่า พระนารายณ์มีกายสีเขียว แต่พระเจ้าของพราหมณ์และ Hindu Mythology, Vedic and Puranic ว่า สีดำหรือสีนิลแก่

2. เครื่องสวมใส่ ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสว่า พระนารายณ์ทรงสวมมงกุฎ แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ทรงอาภรณ์อย่างพระมหากษัตริย์ และ Hindu Mythology, Vedic and Puranic ว่า อาภรณ์สี่เหลี่ยม หากพิจารณาแล้วพบว่า พระนารายณ์สวมมงกุฎน่าจะเป็นการแต่งกายของพระมหากษัตริย์นั่นเอง

3. จำนวนมือ ทุกฉบับว่า 4 มือและทรง 1. สังข์ 2. จักร 3. คทา**

*มือที่ 4 ซึ่งว่าคือธรณีนั่นมักทำเป็นดอกบัวเพราะพวกพราหมณ์มักเปรียบพื้นแผ่นดินนี้ด้วยดอกบัวหลวง (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2545: 9)

**ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสว่า ทรงกรเพทญ ซึ่งเป็นตำแหน่งเดียวกับที่ถือคทาในฉบับอื่น ในภาษาสันสกฤตพบคำใกล้เคียง 2 คำ คือ 1. เวทย หมายถึง ผู้รู้ (หลวงบรรพตวรณารักษ์ 2552: 1092) 2. ไวทย หมายถึง แพทย์ หมอยา หมอรักษาโรค ผู้คงแก่เรียนในพระเวท (หลวงบรรพตวรณารักษ์ 2552: 1096) ผู้ศึกษาเห็นว่า กรเพทญ อาจจะเป็นชื่อคทาของพระนารายณ์เนื่องจากอยู่ในตำแหน่งเดียวกับการถือคทาในฉบับอื่นๆ

4. ธรณีหรือดอกบัวอันเป็นสัญลักษณ์ของแผ่นดิน ซึ่งปรากฏเรื่อง พระนารายณ์ทรงแผ่นดินในโองการแข่งน้ำ วรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้นว่า “สี่มือถือสังข์จักรทหาธรณี” (กรมศิลปากร 2540: 7) แสดงให้เห็นว่า ผู้แต่งไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสมีความเข้าใจในเรื่องของพระนารายณ์ทรงแผ่นดินตรงกับโองการแข่งน้ำ

5. พระนารายณ์ในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสมี 3 ตา ตาที่สามนี้สามารถเผาผลาญทุกสิ่งให้พินาศได้ ซึ่งไม่ปรากฏความเหล่านี้ในพระเป็นเจ้าของพราหมณ์และ Hindu Mythology, Vedic and Puranic ผู้ศึกษาเห็นว่า ตาที่ 3 ของพระนารายณ์มีลักษณะร่วมกับตาที่ 3 ของพระอิศวรและน่าจะเป็นการผนวกเรื่องตาที่ 3 ของเทพเจ้าทั้งสองไว้ด้วยกัน

มหาพรหมเทพราชทอดเลขกับความคิดเรื่องโหราศาสตร์ในสมัยอยุธยา

มหาพรหมเทพราชทอดเลข 1-12 เป็น 1 พระอิศวร 2 พระพรหม 3 พระพิฆูกรรม 4 พระนารายณ์ 5 พระกามเทพ 6 พระโพลสพ 7 พระอินทร์ 8 เพชฌุบาดาลพิศณุกรรมชัยเทพราช 9 พระกฤษณารายณ์ 10 ครุฑราช 11 ฤๅษีพิศวามิตร 12 เทพแห่งราชสีห์และช้าง น่าจะเป็นระบบเดียวกับทางโหราศาสตร์ที่ใช้ตัวเลขแทนเทวดานพเคราะห์ห้องค์ต่างๆ ดังนี้ 1 พระอาทิตย์ 2 พระจันทร์ 3 พระอังคาร 4 พระพุธ 5 พระพฤหัสบดี 6 พระศุกร์ 7 พระเสาร์ 8 พระราหู และ 9 พระเกตุ ดั้งในจักรที่ปนี ตำราโหราศาสตร์มีการใช้ตัวเลขแทนชื่อเทวดานพเคราะห์ พีรภัทร์ ศรีตุลา กล่าวว่า จักรที่ปนีเป็นวรรณกรรมที่พระอู่ตมรามเถรได้แสดงไว้ มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระเคราะห์ประจำราศี ลัคนาประจำราศี พระเคราะห์กุมลัคน์ พระเคราะห์อยู่ในที่เป็นสองไปจนถึงเป็นสิบสองแก่ลัคน์ คือ ดวงดาวที่มีตำแหน่งเป็น 2-12 จากลัคนาซึ่งถือเป็นการพยากรณ์ดวงชะตาตั้งแต่เกิดจนตาย (พีรภัทร์ ศรีตุลา 2555: 37)

ดังตัวอย่างข้อความบรรทัดที่ 5 ว่า “พระ 1 2 3 4 พระ 5 6 7 เป็น

หกกับลักษณะ ผู้นั้นจะมีทุกขโศกโรคปีทาทุกเมื่อ” ตัวเลข 1-4 หมายถึง พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระอังคาร พระพุธ ตัวเลข 5-7 หมายถึง พระพฤหัสบดี พระศุกร์ พระเสาร์

ดังนั้นเรื่องมหาพรหมเทพรานทอดเลขน่าจะเป็นความรู้ทางด้านโหราศาสตร์ซึ่งเป็นศาสตร์หนึ่งที่อยู่ในคัมภีร์ไตรเพทของพราหมณ์ เป็นแนวคิดที่ควบคู่ไปกับพระพุทธศาสนา เรื่องไตรเพทเป็นที่รู้จักดีในสังคมไทยมาแต่โบราณ ปรากฏอยู่ในตอนต้นเรื่องนารายณ์สิบปางฉบับคุณหญิงเลื่อนฤทธิ์ ดังนี้

...ฝ่ายพระพรหมเป็นเจ้าของไตรเพทให้พราหมณ์เรียนไว้ให้รู้จัก อันบังเกิดในภพทั้งสาม และให้รู้ไตรเพทต่างๆ จัดการกองกษัตริย์ พิธีบูชาบุญแล้วดาวนักษัตรฤกษ์โหราศาสตร์ทั้งปวงและคัมภีร์เกิดโรค สรรพคุณยาแก้ไข้บำบัดโรคเสื่อมสูญหาย และลักษณะในร่างกายจะบังเกิดและพระอิศวรพระนารายณ์ พระพรหมและเทวดาและมนุษย์เมื่อจะเป็นจักรพรรดิราชาและจุลจักรพรรดิราชา อันจะลำดับกันซึ่งจะทรงพิภพและลักษณะเศรษฐีคฤหบดี ลักษณะอันเกิดในกายปฤชชนทั่วทั้งหลายซึ่งจะเป็นมงคลนั้น และลักษณะแห่งพระมหาบุรุษเจ้า อันสร้างพระบารมีมาช้านาน และมนุษย์ทุกพลภาพทั้งหลายและฉนวนมงคลสืบแปดประการ อันมีในพิภพทั้งนั้น... (นารายณ์สิบปางฉบับคุณหญิงเลื่อนฤทธิ์ 2499: 7-8)

สมัยอยุธยาแนวคิดศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมีอิทธิพลอย่างแพร่หลายในราชสำนักก็มีพราหมณ์อยู่เป็นจำนวนมาก เห็นได้จากตำแหน่งของพราหมณ์ในพระโอยการตำแหน่งนาพลเรือน กฎหมายตราสามดวง กล่าวถึงชื่อของตำแหน่งพราหมณ์ต่างๆ ที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของคติพราหมณ์-ฮินดูของคนในสมัยอยุธยา คือ พระมหाराชครูพระครูมหิธรธรรมราชสุภาวดีศรีวิสุทธุคุณวิบูลธรรมวิสุทธีพรมจาริยาธิปดีศรีพุทธาจารย์ หรือ พระ

มหาพรหมครูพระราชประโรหิตาจารย์ราชสุภาวดีศรีบรมหรงของคุบุรีโสถมพรหมญาณวิบูลสิลสุจริตวิวิธเวทยพรหมพุทธาจารย์ (กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 2505: 265-266)

เรื่องมหาพรหมเทพราชทอดเลข 1-12 ในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสเป็นแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับเรื่องโหราศาสตร์ของไทยที่สำคัญเรื่องหนึ่ง (ซึ่งรับอิทธิพลมาจากคติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู) ผู้แต่งไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสอาจจะแทรกเนื้อหาเหล่านี้ลงไปในเรื่องไตรภูมิเพราะเห็นว่าเป็นความรู้เกี่ยวกับโลกศาสตร์ของไทยสำคัญที่ปรากฏในสมัยอยุธยา เห็นได้จากการแทรกเนื้อหานี้หลังจากเรื่องอานิสงส์ลีล 5 เรื่องโหราศาสตร์ในสมัยอยุธยาในปัจจุบันนั้นยังถือว่ามิข้อมูลที่ไม่มากนัก ดังนั้นไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสจึงเป็นไตรภูมิสมัยอยุธยาฉบับสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงคติพุทธและพราหมณ์-ฮินดูที่ปรากฏอยู่ด้วยกันอย่างกลมกลืนนั่นเอง

บทสรุป

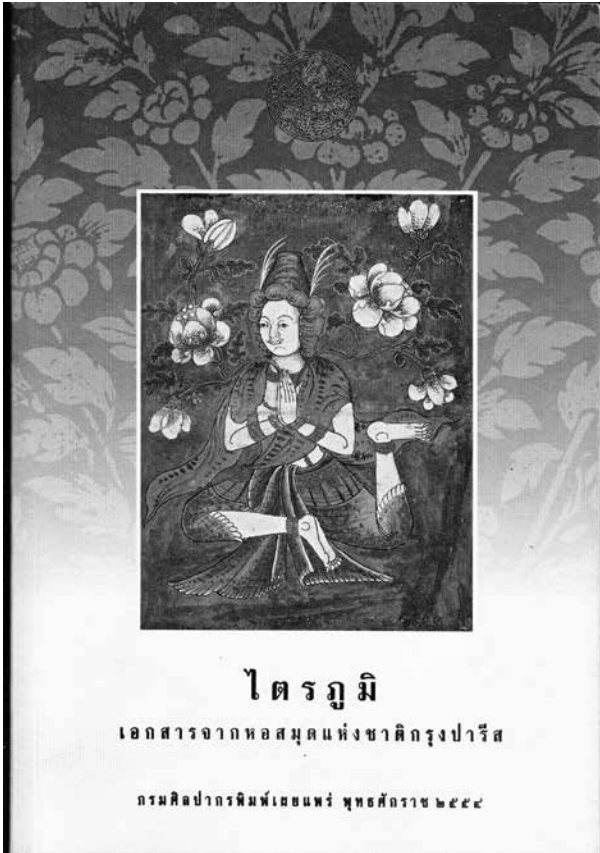
เรื่องมหาพรหมเทพราชทอดเลขที่ปรากฏในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสนี้เนื้อความส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกับตำนานทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แต่อาจแตกต่างกันในส่วนรายละเอียดปลีกย่อย ซึ่งเรื่องมหาพรหมเทพราชทอดเลขนี้ น่าจะมีความสัมพันธ์กับคติการสร้างโลกของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ มีความสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องพระพรหมสร้างโลกและจักรวาล (ต่างจากพระพรหมในตรีมูรติ) แนวคิดเรื่องพระพรหมสร้างสรรพสิ่งนี้น่าจะมีความสัมพันธ์กับคัมภีร์อุปนิษัทเก่าซึ่งถือเป็นยุคก่อนหน้าของศาสนาฮินดูอีกด้วย เรื่องมหาพรหมเทพราชทอดเลขนี้จึงเป็นกุญแจทางวรรณกรรมสำคัญที่ช่วยทำให้ผู้ศึกษาคติศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่ปรากฏในวรรณกรรมสมัยอยุธยาเพิ่มมากยิ่งขึ้น และประเด็นสำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ เรื่องมหาพรหมเทพราชทอดเลขนี้ ผู้ศึกษาเห็นว่า น่าจะมีความสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องโหราศาสตร์ของคนไทยในสมัย

อยุธยาและช่วยให้เข้าใจความคิดทางโหราศาสตร์เกี่ยวกับคตปราหมณ์-ฮินดู
ของคนในสมัยอยุธยาเพิ่มมากยิ่งขึ้นอีกด้วย

ฉะนั้นผู้ศึกษาจึงเห็นว่า ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสเป็น
ไตรภูมิภาษาไทยสมัยอยุธยาที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่งในด้านการเรียนการสอน
วรรณกรรมไทยเพราะนอกจากความรู้ในเรื่องไตรภูมิของคนไทยส่วนใหญ่ที่
เข้าใจว่า เรื่องไตรภูมิเป็นเรื่องทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังพบคติทางศาสนา
พราหมณ์-ฮินดูปรากฏอยู่ร่วมกันแสดงให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันทั้งศาสนา
พุทธและศาสนาพราหมณ์-ฮินดูซึ่งเป็นสองความเชื่อสำคัญที่มีอิทธิพลต่อ
สังคมและวัฒนธรรมในสมัยอยุธยา นอกจากนี้ความรู้เรื่องมหาพรหม
เทพราชทอดเลขนี้เป็นแนวคิดที่สำคัญและมีความเกี่ยวเนื่องกับศาสนา
พราหมณ์-ฮินดู ซึ่งสามารถต่อยอดขยายเป็นงานวิจัยที่มีประโยชน์ในอนาคต
ได้ โดยอาจศึกษาเปรียบเทียบกับวรรณคดีอินเดียเรื่องอื่นๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยว
กับมหาพรหมเทพราชทอดเลข ซึ่งผู้ศึกษาเห็นว่าจะทำให้วรรณคดีในสมัย
อดีตทรงคุณค่าต่อสังคมและวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้นอีกด้วย

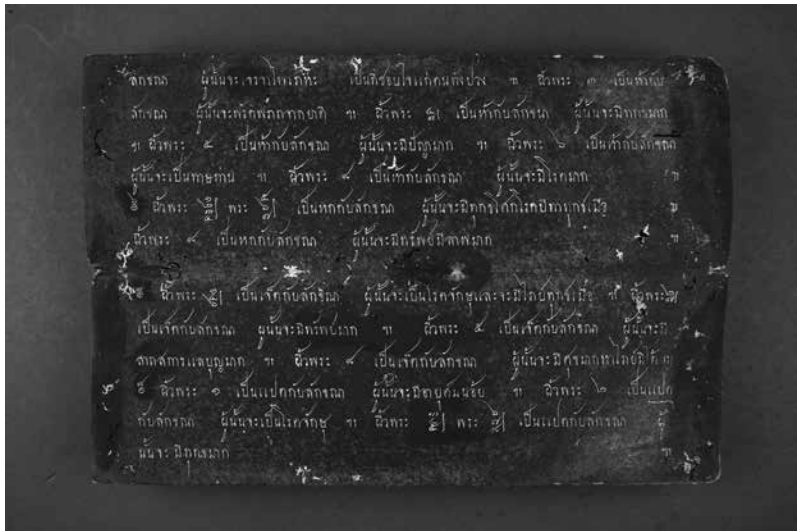

รูปที่ 1 ภาพปกหนังสือไตรภูมิ เอกสารจากหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช 2554

รูปที่ 2 พระบรมศวร ตำราภาพเทวรูป “พระสมุทรูปพระไสยสาตร เลขที่ 33” พระหัตถ์ขวา ทรงแก้ว พระหัตถ์ซ้ายทรงคัมภีร์ไสยศาสตร์ (ที่มา: กรมศิลปากร 2535: 116)

รูปที่ 3 เอกสารตัวเขียนเรื่องจักรที่ปณี (ที่มา: “จักรที่ปณี” ม.ป.ป.)

บรรณานุกรม

- กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, 2505. กรุงเทพฯ: ครูสภา.
- กรมศิลปากร, 2535. **ตำราภาพเทวรูปและเทวดานพเคราะห์**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- _____, 2540. **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- _____, 2554. **ไตรภูมิเอกสารจากหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- “จักรทิปนี,” ม.ป.ป. เอกสารต้นฉบับ: สมุดไทยดำ. เลขทะเบียน: เลขที่ 168. สถานที่เก็บ: หอสมุดแห่งชาติ.
- นาคะประทีป (พระสารประเสริฐ), 2515. **ประวัติราชทินนาม**. กรุงเทพฯ: รุ่งวัฒนา.
- _____, 2532. **ปาสีสยาม อภิธาน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- นารายณ์ลีปปางฉบับคุณหญิงเลื่อนฤทธิ, 2499. ม.ป.ท. พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพคุณละม้าย เทพหัสดิน ณ อยุธยา วันที่ 3 พฤษภาคม 2499 ณ ฌาปนกิจสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร.
- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2513. **ศกุนตลา มัทนะพาธา ท้าวแสนปม ประมวลสุภาษิต**. กรุงเทพฯ: โพธิ์สามต้น.
- _____, 2545. **พระเป็นเจ้าของพราหมณ์**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนางวรวัดนา สิริกาญจน วันที่ 1 ธันวาคม 2545 ณ สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร.
- พระยาสัจจาภิรมย์ (สรวง ศรีเพ็ญ), 2556. **เทวกำเนิด**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- พิรภัทร์ ศรีตุลา, 2555. **อาธิให้ไพบาหว: วรรณกรรมคำพยากรณ์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- ภัครพล แสงเงิน, 2557. **ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส: การศึกษาเชิงวิเคราะห์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2555. **พจนานุกรมคำเก่าในภาษาไทย ฉบับขะเลยสัก**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- วิสุทธิ์ บุษยกุล, 2549. “ปรั้มปราววิทยาว่าด้วยพระพรหม.” ใน **ปวิตร ว่องวีระ (บรรณาธิการ), พรหมสี่หน้า: รวมบทความ**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- หลวงบรรบรรณารักษ์, 2552. **ถัสกฤต-ไท-อังกฤษ อภิธาน**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: แสงดาว.

Dawson J., 1879. *A Classical Dictionary of Hindu Mythology and Religion, Geography, History, and Literature*. London: TRÜBNER & CO., Ludgate Hill.

Wilkins W.J., 1900. *Hindu Mythology, Vedic and Puranic*. London: W Thacker & CO.